
The article deals with the reflection of the social and political situation of Ukraine in 1932–1933 in a local newspaper. The newspaper «Udarnyk of Lysyanschyna» published in Lysyanka town which in those times was the part of the Kyiv region and nowadays is a part of Cherkasy region, has been analyzed.

Key words: analysis, discourse, reflection, collective farm, grain, grain purchases, hunger, existentials.

УДК 821.161.2-92.09

Т. І. Кріль

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО У РАННІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСТАПА ВИШНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ 1919-1920 РОКІВ)

У статті зауважено окремі приклади використання Остапом Вишнею різноманітних засобів та прийомів сатиричної публіцистики, літератури та народної творчості для створення комічного ефекту й викриття вад суспільно-політичної ситуації доби.

Ключові слова: засоби, прийоми, лексика, ситуація, комізм, приклад, критика, іронія, метафора, метонімія, натяк, стиль.

На сьогодні вишнезнавча наука налічує чималий арсенал досліджень, що у більшій чи меншій мірі, залежно від поставленого завдання, торкаються проблеми засобів і прийомів творення комічного у творчості відомого гумориста. Літературознавці й лінгвісти В. Дорошенко, І. Дузь, Н. Заверталюк, І. Зуб, М. Осадчий, М. Сірий, В. Тимченко, В. Ужченко та інші, зробили чималий внесок у висвітлення цього питання. Засоби гумору у творах Остапа Вишні стали окремим предметом дослідження Б.Пришви, який дав їм ґрунтовну характеристику й класифікацію. Питання уважалося вичерпанним до періоду заповнення лакунів (початок 90-х ХХ ст.), спричинених чисельними табу тоталітарної системи радянської доби. Тому кам'янецький період творчості Остапа Вишні (1919-1920), вимагає ще чимало уваги дослідників попри усі наявні наразі висліди О. Будзея, М. Васькова, О. Завальнюка, Ю. Лавріненка, О. Почапської, В. Прокопчука, Л. Третяк, які зробили значний внесок у дослідження життєвого та творчого шляху публіциста періоду перебування на Кам'яничині.

З огляду на сказане зазначимо, що питання засобів та прийомів творення комічного у ранній творчості Остапа Вишні залишилося поза увагою дослідників, що й спонукало нас до його висвітлення. Проте варто зауважити, що стаття матиме лише постановочний характер, оскільки проблема є надто обширною для повноцінного аналізу.

У публіцистиці Остапа Вишні (далі по тексту П. Грунський, кам'янецький псевдонім гумориста) серед усього лексичного арсеналу, що слугує ідейно-естетичному вираженню художнього мислення автора, є частина слів, які виділяються багатством своїх метафоричних та емоційних можливостей, комічним навантаженням, через що вони репрезентують осередок прояву комічного мислення. За своєю суттю ці слова не відрізняються від усіх інших, що входять до словникового складу мови і є звичайними одиницями лексичної системи мови. Проте, уміння журналіста використати їх в особливих умовах художнього тексту і пов'язати з іншими словами і виразами, уможливує втрату ними своєї «звичайності».

Сила емоційного впливу слова у конкретних умовах, реакція умовного образу автора-оповідача та інших образів на цей вплив спроможні відігравати значну роль у визначенні ідейно-естетичних поглядів публіциста, його творчого потенціалу. У цьому процесі виявляє себе уміння П. Грунського поводитися зі словом, надавати йому особливого значення, використовувати невичерпні можливості загальнонародної мови, досягається оптимальна вершина пафосу автора. Гумористу вдається реалізувати приховані у звичному вжитку, але наявні у загальнонародній мові, художньо-естетичні і комічні можливості слова. А пріорі значення слова, які проявляються у фейлетонах, існують у загальному його арсеналі. Майстерність П. Грунського як публіциста проявляється в умінні активізувати у відповідності із художньою метою та стилістичною манерою одне із потенційних значень слова. Він підбирає найбільш точні та емкі слова, виявляє особливості їх семантики й використовує із найвищим ступенем відповідності художній цілі.

Вирішальними факторами у трансформації лексичних одиниць у засоби творення комічного ефекту, на думку науковців, є комічне середовище, несподіваний зв'язок слова у тексті з іншими словами та виразами.

Комізм у ранній публіцистиці П. Грунського підсилюється завдяки непередбачуваному поєднанню слів, їх варіюванню, насиченням додаткового комічного забарвлення у комічній ситуації. Так, іронізуючи з приводу того, як урядовцями вирішуються питання державної ваги, журналіст доводить ситуацію до абсурду, коли «крутять великим пальцем правої руки навколо великого пальця лівої руки. Деякі в таких випадках заплющують очі, і, що-небудь згадавши, намагаються попасти одним пальцем у другий. Од того, чи попав він пальцем об палець, залежить те чи інше вирішення справи» [3].

Комічному ефекту сприяє використання прийому алогізму ситуації, доведення її до абсурду, коли у «Міністра Народного Здоров'я» «болить голова і піднесена температура», а «директор департаменту палива спить під трьома кожухами» [9]. Висміюючи державотворців, П. Грунський є виразником народного здорового глузду, яким потрібно керуватися за будь-яких обставин.

Змішання мовних стилів як комічний прийом широко використовується молодим сатириком чи не у кожному творі: «Арт. І. – «Осени себя кресним знаменієм, православний народ». І далі по всіх школах хором дітки виспівувать будуть: Посмотрі, избы мерцає, Светит огонек... Харррашо!.. Сй Богу, харррашо!!!» [5].

Гуморист уміло стикує два плани, залежно від змісту, якщо це тема політична, то він використовує низький, просторічний стиль. А якщо тема побутового плану – високий, науковий. Зниження тематики, перенесення зображення важливих суспільно-політичних подій на побутове тло є візитівкою публіцистики П.Грунського кам'янецького періоду. Так, болючи проблему розбіжності у політичних поглядах керманічів, їх неузгодженість у діях, гуморист передав звичною сценою із використанням реплік іноземною мовою, що вказує на орієнтацію того чи іншого політика: «Сидить така людина вдома, обідає. І на тобі: Раптом до жінки або до дітей: – Parlez-vous trancals! А наша сидить, сидить та як підскоче, ніби хтось ущипнув та пританцьовуючи. «O, mein liber augusten». Почне співати. Були й такі хворі, що вийде з хати на свіже повітря, стане обличчям на північ і почина на всю пельку: то – «Ох яблочко да куда котіться?» [10].

Уміло публіцист використовує прийом непорозуміння для створення комічного ефекту. Частіше усього воно виникає у ході діалогу та взаємних реплік персонажів: «Зустрів одного приятеля. Кричу: – Товаришу! Де Шанель?! Чули? Підходить. – Продав, – каже, – 450 лопатками. – ??– Кого, – кажу, – продали? – Та ви ж про шинель?! – Про яку там шинель?! Де-Шанель! Новий французький президент. Вибрали оце недавно. – А-а-а-а! Вибрали?! Недавно?! Що з того? І банк запечатали теж недавно. Прощайте. Поцолуйте його в вічі, а він вас хай цмокне двічі. Та будете родичі: Де Шенель!» [6]. Окрім комічного непорозуміння, гуморист використав прийом несподіванки для створення комізму, увівши в діалог народне прислів'я. Такий прийом є непоодиноким, фейлетони кам'янецького періоду творчості гумориста рясніють зазначеними прикладами. Як от: «– А як ви всеж таки хочете знати що робити, так я вам скажу: – Відкрити школу танців! – І весело, й тепло!» [4]. Принагідно зазначимо, що комічне непорозуміння має широку сферу застосування, якою у повній мірі користується П.Грунський. Учитуючись у твори, складається враження, що саме цей прийом є головним в арсеналі засобів та прийомів комічного у сатирика. Таке враження опирається не тільки на алогічний хід подій, невдоволення, суперечки, непорозуміння, побудову сюжету на випадковостях. Причиною непорозуміння стає нерозуміння героєм сутності почутого, побаченого, справжніх причин того, що відбувається: він дає своє тлумачення подій. Або ж, навпаки, читач приходить до розуміння істинного стану речей якраз через недомовки героя, його удаваного нерозуміння, що відкриває читачеві поле для роздумів та власних висновків. Це робить читача активним, підвищує його самооцінку, як безпосереднього учасника подій: «Не гаразд це все і не нове воно для нас! Давно колись усі звернули увагу на одного «суб'єкта», що підривав корінці у дуба, з якого жолуді їв! Ніхто не хвалив його!» [3]. «Думаю я багацько де чого. Але всього не скажу. Скажу лише: – Як би ми всі та взялися, та..., та..., та...» [4]. «На що я орієнтувався – не скажу. Мене били довго й уперто... Помогло! Але цього способу лікування я не рекомендую. Хоча...» [10]. «Так то воно так! Правити, звичайно, можна! Чому не поправити?! Одно лише не зрозумію. Коли хочемо правити, так зразу находимо й дикунство, й темноту, й сліпоту, й егоїзм! А щоб оце саме «правити» до рук попало, щоб було чим правити, тоді народ нічого собі! Гарний! І брати, і надія, і сякий, і такий! Як лише вижене того, хто цього «правити» не дає, тоді: – Мавр зробив свою справу, мавр може піти» [3]. «Дивіться й думайте як хочете! Коли в того, хто це прочита голова прироблена до шиї не лише для того, щоби носити кашкета, він і подивиться і подума...Правда?» [8].

Натяк є прийомом, притаманним для публіцистичного письма, оскільки дає можливість авторові, не вступаючи у конфлікт із владою, доводити до відома читачів основні проблеми часу. Зокрема, у пропонованому зразку із використанням анафори, автор піднімає цілий ряд питань, які були пов'язані із розбудовою держави: «Скільки з-за цього слова загублено молодого та чудового! Скільки зіпсовано нервів! Скільки продумано мозку! Скільки перечитано! Скільки удержано наперед утримання! А скільки вкрадено скарбових грошей!!!». Або ж: «І не нам хитати цей ґрунт! І не нам змінити її завдання й цілі! І не нам перефарбовувати її сиві традиції. І не нам...» [8].

Одним із найбільш дієвих прийомів комічного вважається зміна форми явищ та характеристик – деформація. Деформація фактів та явищ володіє різноманітними формами прояву. Гіперболізоване зображення зовнішнього вигляду, поведінки, міміки, одягу і мовлення презентують собою один із найбільш розповсюджених видів деформації. Перебільшення окремих рис, характерних ознак, притаманних сатиричним образам, створює умови для більш повного вираження соціальної ідеї. Перебільшення дає письменнику якомога глибше охарактеризувати тип зображення. Поряд із гіперболою, комічне перебільшення володіє такими важливими формами, як пародія, карикатура та гротеск.

Дослідники комічного Ю. Борев, Я. Ельсберг, Б. Мінчин, Д. Ніколаєв є суголосними у думці, що гіперболізація, укрупнення і заострення основних рис зображуваного становлять основний принцип типізації в сатирі серед усього багатого її арсеналу, не вичерпуючи його. Головна, визначальна риса сатири – викривальний сміх. Гротеск, за Боревим, є вищою формою комічного перебільшення, що надає образу фантастичного характеру. Гротеск Вишні, як зазначає Тимченко, повністю впливає з української народно-поетичної асоціативності, фольклорної фантастики, бурлескної традиції, пристосованої до завдань політичної сатири, зберігаючи притаманну їм побутову окресленість [13, с. 94].

Показовим у цьому плані є зображення П.Скоропадського у фейлетоні «Про велике чорт-зна що» [7]. Детально немає сенсу зупинятися на його аналізі, оскільки цей твір охарактеризовано усіма дослідниками радянської доби,

які займалися вивченням творчого спадку Остапа Вишні. Для зразка наведемо приклади із менш відомих творів, проте не менш вартісних у світлі досліджуваного питання.

Надзвичайної гротесковості набувають картини суспільно-політичної ситуації доби національно-визвольних змагань у «романі історичному» – «Горенько»: «сонце застрайкувало», «окупована чужоземним військом земля», «знервована людність», «віє зимний, вогкий вітер», «річку корчить», «невесело», «сумно», «нудно». «Коні, корови, свині, кури, гуси, качки, гиндики, коти, собаки й люде – хотіли їсти. Коні ржали, корови мукали, свині хрюкали, кури кудкудакали, гуси геркали, качки кахкали, гиндики бурлюкали, коти нявкали, собаки гавкали, а люде грали на биржі й мерли від плямистого тифу. Жалібно пищали в лантухах у селян «канарейки». І на цьому тлі добре лише одному «дипломату», який, «купивши будинок на заході, повернеться на схід і, вип'явши груди, гучним голосом, бадоро, упевнено й весело гаркне: – Яка краса – відродження країни!» [1].

Сумна картина пореволюційно-воєнного періоду, так живо змальована автором, нагадує «Капрічос» Ф.Гойї, який присвятив їй темі соціальної і політичної сатири. Сарказм, гірка іронія «Горенька» переводять його у розряд трагічного, що, як зазначає Б.Пришва, часто переплітаються і переходять одне в одне [12, с. 5].

П.Грунський у ранній публіцистиці проявляє себе як майстер такого художнього прийому як несподіванка. Комізм його гостросоціальних та політичних фейлетонів значного мірою залежить від нього. Автор емоційно впливає на читача через створення непередбачуваних явищ, характерів, ситуацій і деталей, слів та виразів. Найчастіше комічного ефекту автор досягає, зображаючи неочікувані та протирічливі дії. Сатирик для повноти розкриття стану справ та відношення героя до своїх громадських обов'язків призводить до зіткнення діаметрально протилежних явищ, чим у кількох штрихах дає повну картину безалаберності в управлінні державою.

Несподівані комічні мовленнєві деталі сприяють проясненню характерів та подій, створюють комічний ефект, розкривають істинний стан справ – незадоволення громадян, коли люди вже втомилися від негарзлив, невизначеності, щоденних пустих обіцянок.

Несумісність явищ та предметів також надає політичним фейлетонам П.Грунського комічного ефекту: «Оця вся процедура зветься тепер політиками: – Найболючіше питання сходу». Чому – «найболючіше»? – А ви як гадаєте? – Як по морді б'ють, то хіба болить? – Болить! – Тому й «найболючіше!» [6].

Також комічного ефекту публіцист досягає, вдаючи в авторському мовленні, фразах, побудованих у відповідності зі способом мислення персонажу, свою некомпетентність. Персонаж усіма силами намагається пояснити явище, надати йому ваги. Проте читач бачить цілком ясно, що відбувається насправді: «– Народне господарство, – сказав п. Міністр, – то є господарство народу. Мета міністерства – дати необхідне народові і взяти необхідне від народу. Або-ж, що рівнозначно, не дати народові нічого і не взяти від народа нічого» [9].

Метафори є найпоширенішим зображально-виражальним засобом у публіцистиці П.Грунського. Асоціативне мислення автора влучно відшуковує найкращий варіант для представлення недоречностей, вад, а, інколи, й відвертих промахів у націє- та державотворчому процесі. Значимо, що ці асоціації є близькими й зрозумілими читачеві, адже взяті із народного мовлення. Він мислить знайомими у побуті, житті пересічного українця поняттями: «Донщина зачарована ласкою бувшого Миколи II. – Зрозуміла, яку гадюку пригріла в себе за пазухою. – Побачила, що ця гадюка, почувши в собі більше сили, засичала на неї ж таки. – На того, хто пригрів її» [2].

Проблема влади гостро стояла під час трансформаційних процесів, бо із частою зміною урядів було чимало можливостей для некомпетентних людей зайняти вигідні суспільно-політичні позиції і користуватися з цього. П.Грунський неодноразово звертається до його художнього висвітлення, зокрема через метонімію: «Найбільше слабнуть від портфелів або стільців безумовно знаних, що стоять перед столами під зеленим сукном, що за причина заховується в тих портфелях або стільцях і досі з'ясувати вченим не вдалося» [10].

Усі зображально-виражальні засоби та прийоми, якими так майстерно оперує гуморист, асоціативно пов'язані із багатим національним соціально-історичним досвідом, українським побутом. Іронія та передражнювання у творах П.Грунського – наслідування народної манери висміювання. Показовою з цього приводу є спроба художньої критики поезій М.Семенка: «Уявіть собі в такому вигляді писати поезії. Людину роззявили, розхристали, настовбурчили, розперезали, роздратували, розкрутили й натотурчили. Та шей розфарбовують і обездзвонюють. А ти пиши! Пиши та ще й мовчи». «Але Семенко людина енергійна, сміла. – «Я смілий». – (Стор. 9). Він вирвався й кричить: «Дайте людей сюди... дайте ворога» (Стор. 8). Але ворог, очевидно, зник... Бо далі вже поет зазначає: «Я переміг безмежно гострий біль» (Стор. 13). «Забув я рани» (Стор. 17) і «Хочу додому я, хочу в Київ...» (Стор. 20). У якому- ж це його місті так «розроботали»?» [11].

Суцільну демагогію керівного складу держави (як актуально!), його неспроможність, неготовність вирішувати суспільно-політичні та економічні питання П.Грунський висміяв, удаючись до каламбуру: «напрямок є два: внутрішній і зовнішній. У політиці, звичайно. Внутрішній напрямок – це напрямок внутрішньої політики, а зовнішній – зовнішньої. У внутрішній політиці напрямок не такий, як у зовнішній. У зовнішній не такий, як у внутрішній» [9]. Або ж: «Цікаво: – Що людина робить, коли їй нічого робити? Правда, чудернацьке питання? – Що робить, коли робити нічого? – Звичайно, нічого не робить! Що вона робитиме, коли робити нічого?» [3].

Окличні речення на зразок «Ганьба!», «Рятуйте!», використані на початку фейлетону вдалі, бо викликають увагу читача, є максимально емоційно насиченими, обіцяють сенсацію, інтригу, з'ясування причин, через що такий лемент. Досить часто сміх викликано умілим співставленням автора контрастних явищ, із несподіваними

виразами та фразами. Інколи гуморист для створення комічного ефекту уже на початку твору використовує вульгаризми. Усе це свідчить про серйозну увагу публіциста до особливостей побудови сюжету та мови твору, його стремління якомога ефективнішого їх використання для задоволення вимог читача та досягнення задуманого.

Специфіка публіцистики спонукає фейлетоніста не тільки вдало розпочинати свій виступ на шпальтах газет і, завдяки динамічності викладу подій, особливостям побудови сюжету та мови утримувати увагу читача, але й вдало завершити його.

Отже, публіцистика П. Грунського кам'янецького періоду представляє надзвичайно широкий арсенал зображально-виражальних засобів, якими оперує автор. Їх аналіз указує на домінування народно-поетичної традиції уміло поєднаної із літературною та публіцистичною. Естетика комічного раннього періоду гумориста, як бачимо, формувалась під впливом традицій, які він наслідував, творчо переплавляючи принципи та способи зображення.

Список використаних джерел

1. Грунський П. Горенько / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 16 лютого.
2. Грунський П. Допекло / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 11 листопада.
3. Грунський П. Знічев'я / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 30 листопада.
4. Грунський П. Лист до редакції / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 22 листопада.
5. Грунський П. Льогика / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 14 грудня.
6. Грунський П. Огляд закордонної політики / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 17 лютого.
7. Грунський П. Про велике чорт зна що / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 14 листопада.
8. Грунський П. Про державу і про все те, що до неї стосується / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 4 грудня.
9. Грунський П. Розмова з Міністрами У.Н.Р. / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 7 листопада.
10. Грунський П. Що таке орієнтація і як від неї боронитись / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 20 листопада.
11. Грунський П. Художня критика / П. Грунський // Трудова громада. – 1919. – 3 грудня.
12. Пришва Б. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. Лінгвостилістичний аналіз / Б. Пришва. – К.: Вища школа, 1977. – 118 с.
13. Тимченко В. Творча індивідуальність Остапа Вишні. Проблеми стилю і жанру / В. Тимченко. – Х.: ХДУ, 1973. – 221 с.

The article deals with particular examples of usage by Ostop Vyshnia of different means and ways of satirical publicism, literature and folk for making of the comic effect and unmasking the faults of social and political situation of the time.

Key words: means, ways, vocabulary, situation, comicality, example, criticism, irony, metaphor, metonymy, allusion, style.

УДК 070(=161.2)(44)(091)

Н. М. Кулеша

*Науково-дослідний інститут пресознавства ЛННБУ ім. В. Стефаника,
м. Львів*

КОРПОРАЦІЙНИЙ ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА У БЕРЛІНІ В ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НОТАТКИ ДО ІСТОРІЇ)

У статті розглянуті тематичне наповнення та умови функціонування студентського внутрішньоорганізаційного друкованого органу.

Ключові слова: українське студентство, друкований орган, бюлетень, ідеологія, тематика.

Початок Другої світової війни звільнив з польських тюрем найактивніших представників східногалицького студентства (всі учасники сьомої крайової конференції Союзу українських студентських організацій, яка відбулася у березні 1939 р., були ув'язнені) [2]. У вересні 1939 р. близько 600 українських студентів опинились на землях, які вже 12 жовтня увійшли до складу Генерал Губернаторства у складі Третього Райху. До їх числа входила українська молодь, яка вже студіювала у німецьких вищих школах, а також втікачі з територій, окупованих радянськими військами. Усі вони отримали право продовжити навчання у Великонімецьчині, однак не всі потенційні студенти змогли одразу скористатися цим правом через фінансові проблеми. Частина студентської молоді виїхала до Німеччини на роботу, проте вже через кілька місяців їм вдалося звільнитися від неї і розпочати навчання в німецьких університетах [1, с. 30]. 1941 р. у вищих німецьких школах нараховувалося понад 500 українських студентів [4, с. 150]. Українські культурні установи намагалися надавати для студіюючої молоді